

Kiss Lajosra emlékezünk¹

Kiss Lajos a néprajztudomány művelője volt, de széles körben tevékenykedett a muzeológia terén is. Archeológiai ásátásokat végzett, kiállításokat rendezett. Hosszú évtizedeken át vezette a nyíregyházi Jósa András Múzeumot. Az Alföld néprajzának két pillérét: Szabolcsot és Hódmezővásárhelyet gazdagította kutatómunkájával, szinte úgy, mintha ezt a két pillért magyarságunk boltívei nem is kötnék össze. A két pillér körül mozgott s irta izes magyarsággal, a társadalmi jelenségek iránti érzékeny megfigyelőkészséggel telített tanulmányait, könyveit, amelyek inkább ragyogó életképek, a dolgozó ember verejtékes arcának megörökített redői, mint filológiailag kidolgozott írások. Nem egy munkája *Kuthy Lajos* Hazai rejtelmek c. regényének hortobágyi és rétközi fejezeteit juttatják eszünkbe, amely regényt az etnográfusok sorából *Herman Ottón* kívül csak Kiss Lajos ismert.

Munkái fölött seregszemlét tartva, láthatjuk a hódmezővásárhelyi szekerező gölönccsereket, érezzük a kemencéből kikerülő friss kenyér illatát, benne élünk a vásárok zsvivájában, a művésztelepek kavargó szellemében. Megelevenedik Kiss Lajos munkáiban a szabolcsi Rétköz mocsárvilága, a földművelése, történelméről vallanak az általa összegyűjtött helynevek. Látjuk a szabolcsi homokbuckák hajlatai között tevékenykedő kishalászokat, a nyíregyházi szürszabók remekműveit és még sok egyebet.

Sajátságos Kiss Lajos-i mű a szegény asszonyról és a szegény emberről írt könyve, amelyből kétségkívül érződik a kor falukutatóinak lázas érdeklődése –, de a munka maga is hozzájárult a falukutatás hullámveréseéhez. Sziget ez a munka a magyar néprajzi irodalomban, amelynek partvonalait ugyan el lehet érni, de a sziget belsejébe behatolni márcsak tiszta lélekkel lehet és nem álarcos tudósi ügyeskedésekkel, áltudományos, a fejlődéstől elmaradt nyüzsgéssel, a semmi csiszolgatásával. A munka figyelmeztetés a tudomány művelői felé: a szegénységet nem lehet kizsákmányolni egyetlen tudomány részéről sem. Mert mondjuk meg őszintén: a magyar szegénységet sokan arra használták fel, hogy történetéből, folklórából, népművészetéből, szociográfiájából jól megélve, nagypolgárként irányítsanak a spanyolfalak mögül. Más szóval: a tudós használ a népének és nem kihasználja azt!

Kiss Lajos éppen olyan szegény volt, mint a könyveiből élénk lépő üres tarisznyás zsellérek és pattogatott kukoricán tengődő cselédasszonyok! Ez pedig kijelöli helyét az etikailag is helytálló sorában.

Szokás öt *Bátky Zsigmond*, *Györffy István*, és *Viski Károly* mellé állítani. Mindez meddő kísérletezés s tudománytörténeti tévedés. Kiss Lajos külön állt és külön élt. Talán azt a vonalat követte ő, amelyen egykor *Ecseri Lajos*, ez az elfelejtett tudós haladt. De Kiss Lajos belülről, az emberi magatartások világából tárta fel a magyar szegénység komor

¹ A Magyar Tudományos Akadémia Debreceni Akadémiai Bizottsága, a TIT Szabolcs-Szatmár megyei Szervezete, a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága és Dombrád nagyközség tanácsa *Kiss Lajos* születésének 100. évfordulója alkalmából 1981. március 22-én Dombrádon tudományos emlékülést rendezett. *Hársfalvi Péter* főiskolai tanár és *Nagy Mihály*, a TIT megyei titkára bevezető és köszöntő szavai után *Gunda Béla* egyetemi tanár az MTA Debreceni Akadémiai Bizottsága és a Magyar Néprajzi Társaság nevében üdvözölte az emlékülés előadóit és résztvevőit, majd a következők tartottak előadást: *Kormány Gyula* (A Rétköz földrajzi képe), *Láczay Magdolna* (A Rétköz nemessége a reformkorban), *Németh Péter* (Emlékezés Kiss Lajosra), *Páll István* (Kiss Lajos néprajzi kutatásai a Rétközben), *Mező András* (Kiss Lajos, mint helynévkutató), *Erdész Sándor* (Nyárády Mihály és a Rétköz). Az ülés *Solymosi László* nagyközségi tanácselnök zárószavaival ért véget. Az alábbiakban közöljük *Gunda Béla* egyetemi tanár üdvözlő szavait.

színű freskóját. Munkái ezért vonzanak, nevelnek, szemléletet alakítanak, politikai és tudományos cselekvésre ösztönöznek, népet művelnek.

Kiss Lajosnak nincsenek elméletei, nem futott az elképzelt táltosok és sámánok után, de mindig előrehaladt a munka, a szegénység kutatásának mezsgyéjén. Nem a fantasztikumok tudósa volt, nem olyan tudós – és itt inkább *Swift J.* Gulliverjéből idézek –, aki a napsugarakat akarta kivonni az uborkából, aki jeget próbált elhamvasztani puskaporkészítés céljából, nem akarta felfedezni a disznókkal szántás módszerét, nem kívánta a több szótagú szavakat egy szótagúakra redukálni, hanem csak arra törekedett, hogy megláttassa velünk a száraz kenyéren dolgozók mindennapi életét. A munka etnográfusa Ő, az olyan munkáé, amelytől a kéz kérgesedik s a forradalmi indulatok gerjednek.

Szabolcs földje és népe legyen büszke arra, hogy Kiss Lajos élete jó részét itt töltötte, tudományos tevékenységével Szabolcs népi műveltségét is feltárta. Munkáit az idő mindinkább az értékek patinájával vonja be, szelleme pedig azt a tudósi szerénységet és kutatói alázatot sugározza, amely nélkül a tudós csak torzója még gulliveri kollégáinak is.

Gunda Béla

Mező Imre

Negyedszázaddal ezelőtt szenvedett mártírhálát *Mező Imre*, a magyar kommunista mozgalom kiemelkedő harcosa.

1905. december 13-án született, szegény szülők sarjaként egy rendkívül elmaradott Szabolcs megyei faluban, Ramocsaházán. Az első világháború kitörésekor idősebb fivérért katonának vitték, ezért neki is – aki ekkor mindössze 9 éves volt – dolgoznia kellett, hogy a népes család fennmaradjon. Fuvarozott szikvizet saját, rozszant gebéjével, dolgozott cselédként a szomszédos uradalomban, majd Kisvárdára ment, ahol elsajátította a szabómesterséget. Mint kisasin ismerkedett meg az írás-olvasás „tudományával”. Amikor 1924-ben felszabadult, az ország súlyos gazdasági nehézségekkel küzdött, sokan maradtak állás nélkül. Ennélfogva csak alkalmi munkákkal tudta magát eltartani. Végül úgy döntött, külföldre megy és ott próbál szerencsét. 1927-ben – 22 éves korában – Belgium nagy kikötővárosában, Antwerpenben telepedett le. Sok emigráns élt ebben a városban is és közöttük hatásos szervezőmunkát végzett a Belga Kommunista Párt. Mező Imre hamarosan kapcsolatba került a párt magyar csoportjával, mely őt kommunistává nevelte. 1931-ben a tehetséges és lelkes fiatalember már az antwerpeni magyar kommunista szekció vezetője lett.

A fáradhatatlan Mező Imre tevékenysége igen sokoldalú volt: szervezett, nevelt, agitált, propagandamunkát végzett, olyan országban, ahol a külföldiek számára mindez tiltott volt.

1936 nyarán kitört a spanyol polgárháború. Francoék, élvezve a német és olasz fasiszták katonai támogatását, a köztársaság megdöntésére törekedtek. A világ haladó pártjai, politikusai, egyszerű munkások, értelmiségiek, parasztok megmozdultak a spanyol nép támogatására. Így került Mező Imre is Ibériába, ahol végigküzdötte a polgárháborút. Két ízben sebesült meg: 1936 novemberében Madridnál, mindjárt az első bevetéskor, majd 1937 elején a Jarama folyónál lezajlott elkeseredett harcok során. Felépülése után, főhadnagyi rangfokozattal (egy rövid tiszti tanfolyam elvégzését követően) ismét a frontra került. Ott volt az axtramadurai és az ebrói ütközeteknél, *Szalvy Mihály* nemzetközi egységében. Bátor magatartásáért, elvi szilárdsága miatt az egység pártvezetőségébe is beválasztották.